

Т. І. Сідлецька

кандидат мистецтвознавства,
доцент Вінницького національного
технічного університету

Особливості розвитку репертуару народно-оркестрових колективів на сучасному етапі

Висвітлення окремих питань формування репертуарної політики в народно-оркестровому виконавстві знаходимо в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних музикознавців, композиторів, керівників народних оркестрів, зокрема, В. Власова, В. Гуцала, М. Давидова, В. Дейнеги, О. Ільченка, М. Імханицького, В. Комаренка, Ю. Лошкова, О. Трофимчука та ін. Однак аналіз наукових праць згаданих авторів засвідчує недостатнє наукове обґрунтування системності розвитку репертуару народно-оркестрового виконавства України.

Метою статті є характеристика репертуару народно-оркестрових колективів та визначення основних репертуарних напрямів народно-оркестрового виконавства на сучасному етапі.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день в Україні побутують два типи оркестрів народних інструментів – струнно-смичковий і струнно-щипковий. Струнно-смичковий оркестр народних інструментів називають українським, прототипом його є традиційний ансамбль троїстих музик. Основою струнно-щипкого народно-оркестрового колективу є кобзовий секстет. Обидва типи оркестрів мають великі художньо-виражальні можливості і є мистецьким надбанням національної музичної культури.

Для цих типів оркестрів народних інструментів створюється навчальний та концертний репертуар передусім на основі народного мелосу, але з використанням напрацьованих в академічній музиці форм його подання і розвитку. Оркестрова література сучасних народно-оркестрових колективів,

незважаючи на наявність у ній ряду художньо досконалих творів, усе ж у жанровому відношенні та стильовому розмаїтті поступається репертуару симфонічного, камерного, духового оркестрів. Це цілком закономірно, оскільки оркестр народних інструментів є надто молодим явищем світової музичної культури, тому він займав не багато місця у творчості професійних композиторів.

Лише у 1980-х рр. творча діяльність народно-оркестрових колективів викликала велику зацікавленість професійних композиторів, які почали створювати високохудожні оригінальні твори для таких оркестрів. Цьому сприяли вдосконалення та реконструкція народного інструментарію, що відбувалися в напрямку хроматизації духових і струнних інструментів, розширення їхнього діапазону та технічних і динамічних можливостей. Серед найвидатніших вітчизняних майстрів слід згадати Г. Хоткевича, О. Корнієвського, Г. Андрійчика, В. Тузиченка, К. Німченка, Л. Гайдамаку, С. Снегірьова, Г. Палієвця, І. Скляра, В. Герасименка, Р. Гриньківа (бандура); В. Зуляка, І. Скляра, О. Незовибатька, Т. Барана, І. Дутчака, Г. Агратіну, Д. Попічука, П. Теуту (цимбали); І. Скляра, О. Шльончика, Є. Бобровникова, Д. Демінчука, К. Євченка, І. Миколайчука, Г. Федькіна (сопілка, сурма, козацька труба); К. Міщенко, В. Комаренка (баян); О. Незовибатька, В. Зуляка, М. Лисенка, М. Будника, М. Прокопенка, Ю. Збандута (кобза); Н. Лупича, І. Скляра (ліра); С. Снігірьова, А. Горгуля, І. Кругового (балалайка, домра). Серійне виробництво народних інструментів на фабриках Києва, Житомира, Харкова, Львова, Чернігова, Кременного сприяли популяризації навчання гри на народних інструментах у музичних навчальних закладах України, їх активному використанню в народно-оркестровому виконавстві.

Сучасний період розвитку народно-оркестрового виконавства позначений жанрово-стильовою розмаїтістю репертуару. Загалом репертуар народно-оркестрових колективів відбиває динаміку його розвитку від творів

для аматорського музикування до оригінальних високохудожніх зразків. Одне з провідних місць у репертуарі народних оркестрів посідають *обробки народного мелосу*. Серед них композиції на українські народні теми – «Українська в'язанка» Ю. Алжнева, «Подільський козачок» І. Вимера, «Мелодія і буковинські козачки» В. Гекера, Закарпатський весільний танок «Березянка», «Троїсті музика», «Свято на Буковині» О. Должикова, «Коло» Є. Кравченка, «Гуцульські старосвітські награвання» для сопілки з оркестром Л. Колодуба, твори великої форми – «Гуцульська фантазія» С. Орла, музична фантазія «Калинонька» М. Стецюна, Фантазія на тему української народної пісні «І шумить, і гуде» І. Щербакова, Поема для сопілки з оркестром «Суголосося Світояру» Ю. Алжнева, низка мініатюр, здебільшого на народні теми – «Чернігівська полька» О. Должикова, «Гумореска» Ю. Шевченка, «Козачок», «Полька» І. Іващенко та ін. Ці твори презентують народно-інструментальну музику Поділля, Слобожанщини, Гуцульщини, Буковини і яскраво відображають регіонально-локальні народні виконавські традиції. Велика кількість оригінальних обробок народної пісенної і танцювальної музики у репертуарі сучасних народно-оркестрових колективів зумовлена традиціями народно-інструментального виконавства. У написанні обробок, варіацій, парафразів спостерігаємо неофольклорні тенденції. Зокрема, композитори використовують метод цитування народних тем у поєднанні з сучасними прийомами композиторської техніки (поліфонізація фактури, використання специфічних прийомів гри, урізноманітнення штрихової техніки). Твори композиторів характеризуються орієнтацією на давні жанри фольклору, втіленням національних засад на інтонаційно-образному рівні, яскравим виявленням тембрової специфіки народного оркестру, творчими спробами поєднати народну традицію з жанрами професійної музики (інструментальний концерт, токато тощо) та сучасним музичним мисленням. Здійснюються спроби синтезувати фольклорний мелос із музичною стилістикою джазу, естради тощо [8].

Важливої ролі у драматургії сучасних народно-оркестрових творів набули різні види тембрових контрастів. Тембровий контраст у сучасній народно-оркестровій музиці став одним з істотних елементів будови розділів всередині окремих частин або одночастинних творів. Важливим проявом нових тембрових можливостей оркестру народних інструментів стали знахідки композиторів у сфері характерних барв даного інструментального складу. Найбільше його своєрідність виявилась у різних «мерехтливих» звучностях, які створюють групи кобз, бандур, цимбалів.

Помітною тенденцією в художньо-репертуарній парадигмі народних оркестрів стало активне залучення до всіх програм майстерно оркестрованих творів української і світової класики (Д. Бортнянського, Й. Брамса, А. Веделя, М. Вербицького, М. Глінки, С. Гулака-Артемовського, А. Дворжака, С. Завадського, М. Калачевського, М. Леонтовича, М. Лисенка та ін.). Характерними особливостями перекладених творів є: намагання зберегти та передати засобами народних інструментів головний задум композитора, що стало результатом більш творчого трактування авторського оригіналу; переосмислення структурно-тематичного матеріалу; поява нових прийомів гри, тенденція дотримання концепції оригіналу, тобто спостерігається поява нового жанрового різновиду перекладень – коли «первинний» художній образ твору розкривається новими звуковими барвами; систематизація технічних і художньо-виразових засобів народних інструментів [7].

Важливе місце у репертуарі народно-оркестрових колективів займають твори сучасних композиторів – «Українські візерунки» Ю. Алжнева, «Рапсодія № 1 для скрипки з оркестром народних інструментів», «Святковий концерт» для оркестру В. Зубицького, «Сонячне коло» для цимбалів з оркестром І. Гайденка, парафраз на тему української народної пісні «Ой, вербо, вербо», «Гопалки» І. Кириліної, «Рапсодія в стилі гопак», Феєрична поема для оркестру «В ніч на Купала» Я. Лапинського, сюїта «Народні

фрагменти» Є. Льонка, «Марш покутських музик» В. Парфенюка, фольк-кантата «Чумацькі пісні» Володимира Рунчака, марш «Крутії пороги» пам'яті Л. Ревуцького В. Степурка, «Дума про Кобзаря» для бандури з оркестром і «Спомин про Запорізьку Січ» В. Тилика, «Веснянка» Ю. Шевченка, «Посвіт Батуринського замку» В. Шумейка, «Похідна гетьманської варти», «Прадавні суголоси», «Думка-шумка» Ю. Щуровського, фольк-кантата «Подільські співанки» для сопрано з оркестром О. Яковчука та ін. Вони відзначаються яскравою концертністю, відображають справжній симфонічний характер мислення авторів, у цих композиціях глибинні національні традиції органічно поєднуються з сучасною технікою письма. Виконання творів цих композиторів сприяє підвищенню мистецького рівня виконавців, розвитку їх художнього мислення.

Вагомим внеском у розвиток репертуару народного оркестру є творчість відомого харківського композитора А. Гайденка. Його твори «Весняні ігрища», «Українські візерунки», оркестрові сюїти «Українські майоліки» та «Українські сюжетні танці» відзначаються яскравим національним колоритом, у них фольклорні інтонації та ритми поєднуються із симфонічним мисленням і сучасними засобами композиторської техніки. Красномовним свідченням високої оцінки творів А. Гайденка є той факт, що Концерт-рапсодія для цимбалів з оркестром народних інструментів та Концерт для бандури з оркестром «Перебендя» композитора були обов'язковими творами на Міжнародному конкурсі ім. Г. Хоткевича у 2001 і 2003 роках.

Керівники народно-оркестрових колективів також створюють власні музичні твори для оркестрів. Так, художній керівник і головний диригент Національного академічного оркестру народних інструментів В. Гуцал написав низку творів, серед яких «Танцювальні награвання», «Козобас», «Сурма», «Свиріль», «Троїсті музики», «Веснянка», «Святковий марш». Ряд оригінальних композицій, обробок народного мелосу і перекладень

класичної музики для власних народних оркестрів створили І. Марченко, А. Білошицький, Б. Міхеєв, А. Дубина, В. Маруніч та ін.

Варто виділити ще один напрям розвитку репертуару сучасних народно-оркестрових колективів – естрадно-джазова музика. Її авторами є Ю. Алжнев, В. Зубицький, В. Власов, О Сокіл та ін. До цієї категорії репертуару входять концертні твори, створені з метою популяризації народно-оркестрового виконавства. Естрадно-джазовий народно-оркестровий репертуар відзначається індивідуалізацією композиторського стилю, перевтіленням стильових ознак жанру в народно-оркестровому виконавстві, використанням різноманітних виконавських прийомів гри, тембрових можливостей удосконалених інструментів.

Велику зацікавленість викликає створення тематичних програм і концертних циклів. Так, до концертних програм Національного академічного оркестру народних інструментів України входять народно-інструментальні фольклорні композиції, перекладення класичних творів українських і зарубіжних композиторів, оригінальні твори вітчизняних композиторів, акомпанементи видатним українським співакам. Серед них: «Перлини народної музики», «Сторінки української класики», «Мелодії України», «Танцювальні награвання», «Перлини української вокальної музики», «Перлини українського гумору», «Нові імена України», «Програма для дитячої філармонії», «Програма камерного складу Національного оркестру народних інструментів України», «Програма ансамблю Троїсті музики».

Простеживши коротко репертуар сучасних українських композиторів, які творять для народного оркестру, варто відзначити, що поруч із фольклорними засадами, яких дотримуються митці при створенні репертуару для цього типу оркестру в музичній мові використовуються також елементи сучасного мислення – сонористика (В. Шумейко «Похідна»), зіставлення звукових масивів (В. Шумейко «Посвіт Батуринського замку»), колористичні ефекти (Я. Лапинський «Рапсодія в стилі гопак») тощо.

Загалом, порівнюючи репертуар, який виконували оркестри у 1980-х рр. і з тим, що виконують сьогодні, можна відмітити деякі тенденції у його розвитку. Зокрема, у репертуарі колективів збільшилася кількість оригінальних композицій і великих циклічних творів (концерт, рапсодія, фантазія, сюїта). Виконання творів великої форми є свідченням високої виконавської майстерності народно-оркестрових колективів. Вони відзначаються фактурно-динамічною насиченістю, різноманітністю модифікацій ритмічних формул, тембрів, драматургічною довершеністю. Поруч із цим з'явилися ряд композицій, написаних для солюючих інструментів у супроводі оркестру (свиріль, сопілка, кобза, цимбали, ліра) і твори, в яких активно використовується епізодичний народний інструментарій (трембіта, дрімба, козобас, бугай та ін.).

Отже, характерними стильовими ознаками творів, що виконують народні оркестри на сучасному етапі, є органічний синтез народної традиції (використання фольклорних зразків, специфічних колористичних тембрів, відродження особливостей народного виконання) та професійної традиції (оркестрові обробки народного мелосу з використанням сучасних симфонічних методів мислення, застосування нових принципів тематичного розвитку). Це пов'язано зі збагаченням інтонаційного строю музики для оркестру народних інструментів – мелодики, гармонії, ладу, поліфонії, оркестровки, метроритму і т. п.

Основними репертуарними напрямками народно-оркестрового виконавства на сучасному етапі є:

- фольклорний – обробки, фантазії, парафрази, варіації, концертні п'єси на народні теми;

- академічний – оригінальні композиції (концерти, сюїти, фантазії, рапсодії); перекладення (транскрипції, аранжування) української та світової класики;

- естрадно-джазовий – оригінальні твори та перекладення;

– авангардний – оригінальні твори та перекладення, представлені концертним, методичним та навчальними зразками репертуару сучасних народно-оркестрових колективів.

Вказані репертуарні напрями сучасного народно-оркестрового виконавства визначили нові перспективи його розвитку та подальший шлях його академізації. Основою концертного та навчального репертуару сучасних оркестрів народних інструментів є жанрове багатоманіття. Оркестрова література ХХ ст. об'єднала в собі всі музичні стилі: від бароко, віденського класицизму, романтизму (у вигляді перекладної літератури) до сучасних оригінальних авангардних театралізованих композицій.

Отже, репертуар оркестрів народних інструментів збагатився новаторськими в жанрово-стильовому та виконавському плані творами вітчизняних композиторів. Це сприяє урізноманітненню виконавської палітри, розширенню темброво-колеристичних можливостей, використанню нових засобів виразності оркестрового звучання.

Натомість, слід відмітити, що на сьогоднішній день помітними є ознаки спаду популярності народно-оркестрового виконавства. Тому особливої актуальності набувають проблеми репертуару цього жанру. Головним завданням керівників народно-оркестрових колективів є залучення до створення оригінальних творів для цих оркестрів якомога більшої кількості професійних композиторів, які мають знати специфіку даних колективів – особливості їх інструментального складу, звуковиразжальні й темброві можливості. Композиторам потрібно шукати нові штучні тембри, з розщепленим звуком, зі складними інтонаціями. Має відбуватися активне формування оркестрово-інтонаційної сфери, не пов'язаної із цитуванням народного мелосу. Як слушно зазначає В. Власов: «Оркестр народних інструментів – небачений у світовій музичній культурі творчий організм, він потребує неабияких самобутніх ідей» [1, с. 96]. Тому подальшими перспективами розвитку репертуарної політики народно-оркестрових

колективів є створення оригінальних композицій, які б стали зразками оркестрового репертуару для удосконалених народних інструментів, призвели до цілковитого утвердження народного оркестру в академічному музичному мистецтві ХХІ століття.

Список використаної літератури

1. Власов В. Оригінальний репертуар оркестру народних інструментів як фактор визначення специфіки жанру / Власов В. // Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України: тези Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (2 грудня 2005 р.). – К. : НМАУ, 2005. – С. 72-78.
2. Гуцал В. Грає оркестр українських народних музичних інструментів / Віктор Гуцал. – К. : Мистецтво, 1978. – 168 с.
3. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах. (Українська академічна школа): підруч. [для вищ. та серед. муз. навч. закл.] / Давидов М. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. – 420 с.
4. Дейнега В. До проблеми українського народно-оркестрового виконавства / Дейнега В. // Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України: тези Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (2 грудня 2005 р.). – К. : НМАУ, 2005. – С. 27–35.
5. Дейнега В. Перекладення як процес переосмислення засобів оркестрової виразності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / В. Дейнега. – Одеса, 2006. – 20 с.
6. Имханицкий М. Новые тенденции в современной музыке для русского народного оркестра: учеб. пос. [по курсу «История исполнительства на русских народных инструментах»] / Имханицкий М. – М. : ГМПИ им. Гнесиных, 1981. – 80 с.
7. Пасічняк Л. Перекладення (аранжування) як складова сучасного репертуару академічних народно-інструментальних ансамблів України / Пасічняк Л. // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Вип. VII. – С. 190–198.

8. Сікорська І. Наче діамант у новій оправі / Сікорська І. // Культура і життя. – 1993. – № 16–17. – 29 травня.
9. Трофимчук О. Класифікація народно-оркестрового репертуару ХХ століття / Трофимчук О. // Українська культура: минуле, сучасність, шляхи розвитку: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: зб. наук. праць. - Вип. 9. - Рівне: РДГУ, 2004. - С. 125.
10. Трофимчук О. Репертуар оркестру народних інструментів в Україні 70-80-х років ХХ ст. / Трофимчук О. // Традиція і національно-культурний поступ: зб. наук. праць Харківського державного університету мистецтв ім. І. Котляревського. – Харків, 2005. – С. 186-196.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснюється характеристика репертуару народно-оркестрових колективів та визначаються основні репертуарні напрями народно-оркестрового виконавства на сучасному етапі.

Ключові слова: репертуар, оркестр народних інструментів, народно-оркестрове виконавство, перекладення, обробка, композитор, жанр.

ANNOTATION

In the article description of repertoire of folk-orchestral collectives comes true and basic repertoire directions of the folk-orchestral carrying out are determined on the modern stage.

Keywords: repertoire, folk instruments orchestra, folk orchestra performance, setting to, treatment, composer, genre.